EKOLOGIK INQIROZ HUDUDLARIDA TURIZMNING YANGI GEOGRAFIK MODELLARI (Qoraqalpog‘iston va Orolbo‘yi misolida)

NEW GEOGRAPHIC MODELS OF TOURISM IN ECOLOGICAL CRISIS AREAS (the case of Karakalpakstan and the Aral Sea region)

Qaljanbaev Aqilbek

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Geografiya va tabiiy resurslar fakulteti

Email: aqilbekqaljanbaev654@gmail.com

ORCID: 0009-0001-9786-6198

Annotatsiya. Maqolada Orol dengizi havzasi misolida ekologik inqiroz hududlarida turizmning fazoviy tashkil etilishi tahlil qilinadi. Xorijiy, MDH, O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston miqyosidagi tadqiqotlar tizimlashtirilib, rasmiy statistika asosida turistik oqimlar dinamikasi va infratuzilma ta’minoti baholandi. Hisob-kitoblar shuni ko‘rsatdiki, Qoraqalpog‘istonda 2026-yil uchun belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlar (1,18 mln turist) joylashtirish vositalari sig‘imi bilan to‘liq ta’minlanmaydi. Muallifning tahliliy sintezi sifatida besh geografik model - “Orol yadrosi”, “Ustyurt ekokoridori”, “Sudochye-Amudaryo deltasi”, “tiklanish turizmi” va “Nukus madaniy tayanch tuguni” - taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik inqiroz, Orol dengizi, Qoraqalpog‘iston, ekoturizm, “oxirgi imkoniyat turizmi”, geografik model, turistik zonalashtirish, barqaror rivojlanish.

Abstract. The article analyses the spatial organisation of tourism in ecological crisis areas using the Aral Sea basin as a case. Studies from abroad, the CIS, Uzbekistan and Karakalpakstan are systematised, and tourist flows and accommodation capacity are assessed using official statistics. The calculations show that the 2026 targets set for Karakalpakstan (about 1.18 million tourists) cannot be fully supported by the planned accommodation capacity. As the author’s analytical synthesis, five geographic models are

proposed: the “Aral Core”, the “Ustyurt Eco-corridor”, the “Sudochye-Amu Darya Delta”, “Restoration Tourism” and the “Nukus Cultural Anchor Node”.

Keywords: ecological crisis, Aral Sea, Karakalpakstan, ecotourism, last-chance tourism, geographic model, tourism zoning, sustainable development.

KIRISH

Orol dengizining qurishi XX asr ikkinchi yarmidagi eng yirik antropogen ekologik halokatlardan biri sifatida e’tirof etiladi [7]. Amudaryo va Sirdaryo suvining sug‘orish ehtiyojlariga yo‘naltirilishi dengiz maydoni va hajmining keskin kamayishiga, sho‘rlanish va cho‘llanishning kuchayishiga olib keldi. O‘zbekiston Prezidentining ta’kidlashicha, hududda cho‘llanish va sho‘rlanish darajasi keskin oshgan, o‘simlik va yovvoyi hayvonlar turlari kamaygan, hozirgi sharoitda yagona yo‘l borini asrab qolish va fojia ta’sirini yumshatishdir [4].

Turizm geografiyasi nuqtayi nazaridan bunday hududlar qarama-qarshi xususiyatga ega: bir tomondan an’anaviy rekreatsion resurslar (baliqchilik, suv bo‘yi landshaftlari) yo‘qoladi, ikkinchi tomondan noyob antropogen landshaftlar kemalar qabristoni, Orolqum, Ustyurt chinklari yangi turistik resursga aylanadi. Shu sababli ekologik inqiroz hududlarida turizmni faqat daromad manbai emas, balki hududni tiklash va aholi bandligini ta’minlash vositasi sifatida o‘rganish dolzarb.

Tadqiqotning maqsadi - ekologik inqiroz hududlarida turizmning fazoviy tashkil etilishini ilmiy asoslash va Qoraqalpog‘iston misolida yangi geografik modellarni ishlab chiqish. **Vazifalar:** (1) xorijiy, MDH, O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston tadqiqotlarini tizimlash; (2) rasmiy statistika asosida oqimlar va infratuzilma ko‘rsatkichlarini tahlil qilish; (3) turistik modellar tipologiyasini asoslash. **Usullar:** qiyosiy-geografik, hujjatlar va statistik tahlil, arifmetik hisob-kitob, tipologiyalash. [1-8].

1. NAZARIY ASOSLAR

Jahon turizm tashkiloti ta’rifiga ko‘ra, ekoturizm tabiiy hududlarga sayohat bo‘lib, tabiatni muhofaza qilishni ta’minlashi va mahalliy aholi turmush darajasini oshirishi kerak [1]. Qoraqalpog‘istonlik olim A.K. Alimov ekoturizmga qo‘yiladigan talablar sifatida

ekologik yo‘naltirilgan xizmat, toza transport, mahalliy mahsulotlar va malakali gidlarni sanaydi [1]. Xorijiy adabiyotda esa tez yo‘qolayotgan yoki o‘zgarayotgan landshaftlarga sayohat “oxirgi imkoniyat turizmi” tushunchasi bilan ifodalanadi; bu yondashuv iqlim o‘zgarishi sharoitida turizm imkoniyatlarining moslashuvini o‘rganadi [8].

Ushbu maqolada **“Ekologik inqiroz hududi turizmi”** deganda uch belgi mujassam bo‘lgan faoliyat tushuniladi: (a) resurs transformatsiyasi (yo‘qolgan resursni yangisi bilan almashtirish); (b) tiklash funksiyasi (turist oqimi ekologik tiklash ishlariga xizmat qilishi); (c) o‘ta zaiflik (tashrif yuklamasiga sezgirlik). **Turizmning geografik modeli** - hududning turistik resurslari, infratuzilmasi, oqimlari va boshqaruv institutlarining fazoviy tashkil etilish sxemasi.

Geografik nuqtayi nazardan turizmning inqiroz hududlaridagi tashkil etilishi uch nazariy yondashuvga tayanadi. Birinchisi - **markaz–periferiya** g‘oyasi: ekologik halokat markazi (Orolning qurigan tubi) xizmat ko‘rsatish funksiyasidan holi bo‘lib, xizmat tugunlari (Nukus, Mo‘ynoq, Qo‘ng‘irot) periferiyada shakllanadi. Ikkinchisi - **ko‘tarish qobiliyati (tashuvchi sig‘im)** tushunchasi: zaif landshaft cheklangan yuklamani ko‘taradi. Uchinchisi - **koridor yondashuvi**: Ustyurt kabi ulkan va kam aholili hududda turistik oqim tarqoq obyektlar emas, chiziqli yo‘nalishlar bo‘ylab tashkil etiladi, bunda Alimov tomonidan sanab o‘tilgan qal’alar, ko‘llar va ziyoratgohlar yagona marshrutga bog‘lanadi [1].

2. XORIJIY, MDH, O‘ZBEKISTON VA QORAQALPOG‘ISTON TADQIQOTLARI

Xorijiy tadqiqotlar. P. Micklin “Orol dengizi falokati” maqolasida dengiz hajmi va maydonining qisqarishi, sho‘rlanish, ekotizim va aholi salomatligiga ta’sir hamda tiklash choralarini tahlil qilgan [7]. U keltirgan taxminiy hisoblarga ko‘ra, 1960–2007-yillarda dengiz maydoni taxminan 74 %, hajmi taxminan 90 % ga kamaygan. Lemelin va hammualliflar tahriridagi to‘plam esa “oxirgi imkoniyat turizmi”ni nazariy jihatdan asoslab, yo‘qolayotgan manzillarga talab ortishi bilan bog‘liq imkoniyat va xavflarni ko‘rsatadi [8]. Muallif nuqtayi nazaridan, bu yondashuvning cheklovi tashrifning o‘zi zaif hududga yuklama yaratishidir.

MDH tadqiqotlari. MDH doirasidagi tajribaning asosiy xususiyati - transchegaraviylik. Qozog‘iston tomonidagi Shimoliy Orolda to‘g‘on qurilishi sathni qisman tiklashga imkon berganligi Micklin tahlilida ko‘rsatilgan [7]. Ustyurt platosining g‘arbiy yarmi Qozog‘iston hududida joylashgan bo‘lib, 2014-yilda Qozog‘istonda 256,7 ming bosh saygak qayd etilgan bo‘lsa, 2015-yil may-iyunida 132 mingga yaqini nobud bo‘lgan [1]. Bu holat bitta ekotizimni bir necha davlat birgalikda boshqarishi zarurligini ko‘rsatadi va turistik yo‘nalishlarni transchegaraviy koridor sifatida loyihalash g‘oyasini asoslaydi.

O‘zbekiston tadqiqotlari va huquqiy asoslar. “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun (2019) sohani tartibga solishning asosiy huquqiy bazasini belgilaydi [2]. 2022-yil fevralida Prezident Orol dengizining qurigan tubida 1 million 524 ming gektar maydonda to‘qayzor barpo etilganligi haqida axborot bilan tanishdi va ishlarni ilmiy asosda davom ettirishni topshirdi [4]. Mamlakat miqyosida turistik oqim keskin o‘sdi: 2025-yilda 11,7 mln chet el fuqarosi turistik maqsadda tashrif buyurgan, bu avvalgi yilga nisbatan 3,7 mln nafarga yoki 46,8 % ga ko‘pdir [6] (1-jadval).

1-jadval. O‘zbekistonga turistik maqsadda kelganlar, 2024–2025-yillar

Ko‘rsatkich	2024	2025	O‘zgarish
Jami xorijiy turistlar, mln kishi	≈ 8,0*	11,7	+3,7 mln (+46,8 %)
Qirg‘iziston, mln	-	3,3	Birinchi o‘rin
Tojikiston, mln	-	2,7	Ikkinchi o‘rin
Qozog‘iston, mln	-	2,7	Uchinchi o‘rin
Rossiya, ming	-	984,4	To‘rtinchi o‘rin
Xitoy, ming	-	278,9	Ettinchi o‘rin

*Manba: [6]. *2024-yil ko‘rsatkichi 2025-yil natijasi (11,7 mln) va o‘sish (3,7 mln) farqidan hisoblandi. Uch qo‘shni davlat ulushi: (3,3+2,7+2,7)/11,7 ≈ 74 %.*

Qoraqalpog‘iston tadqiqotlari. A.K. Alimov Ustyurt platosining Qoraqalpog‘iston qismi (70 ming km²), Sudochye ko‘llar tizimi, Sarikamish ko‘li, “Saygachiy” zakazniki va 40 dan ortiq arxeologik qal’alarni ekoturizm resursi sifatida tavsiflab, ekstremal, madaniy, ilmiy va chorvachilik turizmini rivojlantirishni, xizmat nuqtalari va gidlar tayyorlashni taklif qilgan [1]. Mazkur tadqiqot bugungi modellar uchun resurs bazasini beradi (2-jadval).

2-jadval. Orolbo‘yi turistik-ekologik resurslarining miqdoriy ko‘rsatkichlari

Resurs / jarayon	Ko‘rsatkich	Manba
Orol dengizi maydoni va hajmining qisqarishi (1960–2007)	taxminan 74 % va 90 %	[7]
Qurigan tubida barpo etilgan to‘qayzor (2022-yilgacha)	1 524 ming gektar	[4]
Ustyurtning Qoraqalpog‘iston qismi	70 ming km²	[1]
Sudochye ko‘llar tizimi maydoni	40 ming gektar	[1]
Sudochyedagi qushlar xilma-xilligi / migratsiya	187 tur; 8–10 mln qush	[1]
“Saygachiy” zakazniki	1 mln gektar	[1]
Sarikamish ko‘li maydoni	3 730 km²	[1]
Kungrad tumanidagi qadimiy qal’alar	40 dan ortiq	[1]

Manba: muallif tomonidan [1; 4; 7] asosida tuzildi.

Ko‘rib chiqilgan tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlari va ularning ushbu maqola uchun ahamiyati 3-jadvalda umumlashtirilgan.

3-jadval. Turli miqyosdagi tadqiqotlar taqqosi

Miqyos	Asosiy yo‘nalish	Modellar uchun xulosa	Manba
Xorij	Orol falokatining fizik-geografik oqibatlari; “oxirgi imkoniyat turizmi”	Yo‘qolayotgan landshaft - talab omili; tashrif yuklamasi xavfi	[7; 8]
MDH	Shimoliy Orolni tiklash; Ustyurtdagi saygak qirilishi	Transchegaraviy koridor va birgalikda boshqaruv	[1; 7]
O‘zbekiston	Qonunchilik; qurigan tubni ko‘kalamzorlashtirish; oqim o‘sishi	Tiklash ishlari - turizm mahsuloti; segmentatsiya zarur	[2; 4; 6]
Qoraqalpog‘iston	Ekoturizm resurslari; 2026-yil maqsadlari	Resurs bazasi va sig‘im tanqisligi	[1; 3; 5]

Manba: muallif tahlili.

3. NATIJALAR: QORAQALPOG‘ISTONDA TURIZM DINAMIKASI VA SIG‘IM TAHLILI

2021-yilda Qoraqalpog‘istonga 284 ming ichki va taxminan 25 ming xorijiy turist tashrif buyurgan [5]. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-sentabrdagi 545-son qaroriga muvofiq, 2026-yil uchun maqsadli ko‘rsatkichlar 996 ming ichki va 180 ming xorijiy turist, turistik xizmatlar eksporti 59,5 mln AQSH dollari etib belgilangan [3]. Ushbu ko‘rsatkichlar 4-jadvalda taqqoslanadi.

4-jadval. Qoraqalpog‘iston turizmi: 2021-yil holati va 2026-yil maqsadlari

Ko‘rsatkich	2021	2026 (reja)	O‘sish
Ichki turistlar, ming kishi	284	996	3,5 baravar
Xorijiy turistlar, ming kishi	≈ 25	180	7,2 baravar
Xorijiylar ulushi, %	8,1	15,3	+7,2 p.p.
Turistik xizmatlar eksporti, mln USD	-	59,5	-
Mehmonxona xonalari soni	-	1 905	-
Joylashtirish o‘rinlari soni	-	3 370	-
O‘rtacha bandlik, %	-	74	-
Mehmonxona / oilaviy mehmon uyi / xostel	-	50 / 92 / 48	-

Manba: [3; 5]; “O‘sish” va “ulush” ustunlari muallif hisob-kitobi.

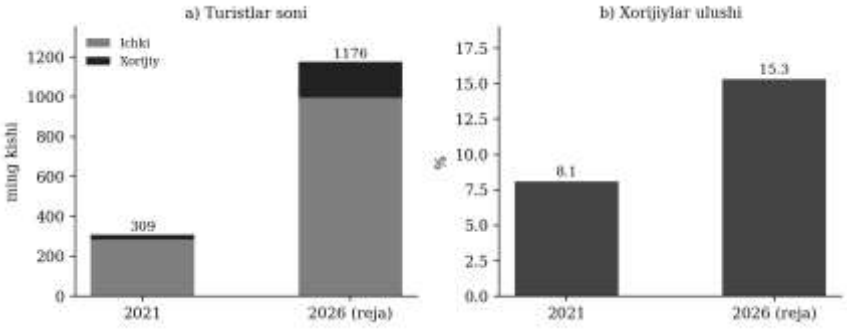

1-rasm. Qoraqalpog‘iston turizmi: 2021-yil va 2026-yil maqsadlari ([3; 5] asosida muallif hisobi)

Sig‘im bo‘yicha arifmetik tahlil. 3 370 o‘rin va 74 % bandlikda yillik o‘rin-kechalar soni 3 370 × 365 × 0,74 ≈ 910 ming. Reja bo‘yicha turistlar soni 996 + 180 = 1 176 ming kishi, ya’ni bir turistga o‘rtacha 0,77 kecha to‘g‘ri keladi. Demak, rasmiy joylashtirish

vositalarining o‘zi rejadagi oqimni kamida bir kechalik turizm sifatida ham ta’minlay olmaydi: oqimning katta qismi bir kunlik ekskursantlardan, qarindosh-do‘stlarnikida yoki ro‘yxatdan o‘tmagan joylarda turuvchilardan iborat bo‘lishi kerak. Bu holat modelni “Nukusda tunash - kunlik radial sayohat” sxemasiga yo‘naltirish zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, xorijiy turistlarning mamlakat bo‘yicha 11,7 mln oqimidagi ulushi 180 ming / 11 700 ming ≈ 1,5 % ni tashkil etadi; oqimning 74 % i qo‘shni davlatlarga to‘g‘ri kelishini hisobga olsak [6], rejadagi o‘sish uzoq xorijdan keluvchi tor ixtisoslashgan segment (ekologik, madaniy, “qorong‘u” turizm) hisobiga bo‘lishi mantiqiy.

Zarur sig‘imni baholash uchun teskari hisob-kitob bajarildi: bandlik 74 % va yillik 365 kunda bitta o‘rin yiliga 365 × 0,74 ≈ 270 o‘rin-kecha beradi. Turistlarning o‘rtacha tunash muddati turlicha bo‘lganda zarur o‘rinlar soni 5-jadvalda keltirilgan.

5-jadval. 1 176 ming turist uchun zarur joylashtirish o‘rinlari (hisob-kitob)

Ssenariy (o‘rtacha tunash)	**O‘rin-kecha, ming**	**Zarur o‘rinlar**	**Reja (3 370) bilan**
1,0 kecha	1 176	≈ 4 354	tanqislik ≈ 984
1,5 kecha	1 764	≈ 6 531	tanqislik ≈ 3 161
2,0 kecha	2 352	≈ 8 708	tanqislik ≈ 5 338
Faqat 180 ming xorijiy, 2 kecha	360	≈ 1 333	reja o‘rinlarining ≈ 40 %

Manba: [3] ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitobi.

Jadvaldan ko‘rinadiki, hatto minimal (bir kechalik) ssenariyda ham taxminan 1 000 o‘rin yetishmaydi, uch kunlik sayohat dasturlarida esa tanqislik bir necha barobar oshadi. Shu bilan birga, faqat xorijiy turistlar uchun ikki kechalik dastur reja o‘rinlarining taxminan 40 % ini egallaydi. Bu xorijiy segmentni ustuvor qilish va ichki oqimning katta qismini bir kunlik marshrutlarga yo‘naltirish mantiqiy ekanini tasdiqlaydi.

4. YANGI GEOGRAFIK MODELLAR

Resurs bazasi [1; 4; 7], xorijiy konsepsiya [8] va sig‘im tahlili asosida beshta model taklif etiladi (6-jadval). Modellar uch fazoviy darajada tashkil etiladi: **yadro** (Mo‘ynoq–Orol qurigan tubi), **koridorlar** (Qo‘ng‘irot–Ustyurt–Sudochye–Sarikamish) va **tayanch tugun** (Nukus). Bunday sxema yuklamani zaif yadrodan tayanch tugunga qaytarib, tunash va xizmat funksiyalarini ekologik jihatdan barqaror joyga jamlaydi.

6-jadval. Ekologik inqiroz hududlarida turizmning geografik modellari (Qoraqalpog‘iston misolida)

Model	Hudud	Resurs asosi	Segment	Asosiy xavf
1. “Orol yadrosi”	Mo‘ynoq, qurigan tub	Kemalar qabristoni, muzey, qurigan tub landshafti	Xorijiy, “oxirgi imkoniyat” [8]	Chang, sho‘r, yuklama
2. “Ustyurt ekokoridori”	Qo‘ng‘irot–Ustyurt, chinklar	70 ming km², qal’alar, saygak [1]	Ekstremal, ilmiy, avtoturizm	Transchegaraviy boshqaruv
3. “Sudochye–Amudaryo deltasi”	Sudochye, Sarikamish	40 ming ga, 187 tur qush [1]	Ornitologik, baliq ovi	Suv rejimi
4. “Tiklanish turizmi”	Qurigan tubdagi to‘qayzorlar	1 524 ming ga ko‘kalamzor [4]	Volontyor, yoshlar, ta’lim	Mavsumiylik

Model	Hudud	Resurs asosi	Segment	Asosiy xavf
5. “Madaniy tayanch tugun”	Nukus	Savitskiy muzeyi, mehmonxonalar	Barcha segmentlar	Sig‘im tanqisligi

Manba: muallifning tahliliy sintezi [1; 4; 7; 8] asosida.

Model 1 tashrifni qat’iy chegaralangan marshrutlar, kichik guruhlar va gid hamrohligi bilan tashkil etadi. **Model 2** Alimov taklif etgan xizmat nuqtalari, gidlar tayyorlash va ilmiy ekoturizm g‘oyalarini [1] transchegaraviy koridor sifatida rivojlantiradi. **Model 3** mavsumiy qush kuzatuvi va mahalliy baliqchilik an’analariga tayanadi. **Model 4** turistni tiklash ishlarining ishtirokchisiga aylantiradi; bu o‘zbekistonlik yoshlarning “Orol dengiziga poyezd” kabi ekologik tashabbuslari bilan mos keladi. **Model 5** mehmonxona sig‘imini jamlab, oqimni radial yo‘nalishlarga taqsimlaydi.

Zonalashtirish tamoyillari. Modellarni fazoda joylashtirishda to‘rt tamoyil taklif etiladi. Birinchi - yadroda tunamaslik: Orol qurigan tubida tunash va doimiy obyektlar qurilmaydi, tashrif kunlik va gid hamrohligida amalga oshadi. Ikkinchi - radial tuzilma: Nukus va Mo‘ynoq xizmat tugunlari sifatida, Ustyurt, Sudochye va Sarikamish esa undan chiquvchi nurlar sifatida tashkil etiladi. Uchinchi - mavsumiy taqsimot: qush migratsiyasi, saygak ko‘payishi va issiq-sovuq davrlar [1] turistik taqvimni belgilaydi (masalan, saygaklar O‘zbekistonda asosan oktyabr–noyabrda ko‘rinadi, dekabrda ko‘payadi [1]). To‘rtinchi - tiklash bilan bog‘lash: tashrif to‘lovining bir qismi ko‘kalamzorlashtirish va monitoringga yo‘naltiriladi; bu mexanizm Prezident tomonidan ilmiy asosda davom ettirish topshirilgan ishlar [4] bilan uyg‘unlashadi.

Amaliy nuqtayi nazardan modellarning ustunligi shundaki, ular bir vaqtning o‘zida uch maqsadga xizmat qiladi: aholi bandligi va daromadini oshirish, tiklash ishlarini moliyaviy qo‘llash va Orol muammosiga xalqaro e’tiborni jalb qilish. Biroq bu maqsadlar o‘zaro kelishmasligi ham mumkin: ko‘p tashrif daromadni oshiradi, ammo zaif landshaftga bosimni kuchaytiradi. Shu sababli tavsiya etilgan sxemada yuklama chegaralari va monitoring iqtisodiy ko‘rsatkichlardan oldin turadi.

5. MUHOKAMA

Tahlil uchta cheklovni ko‘rsatdi. Birinchidan, sig‘im tanqisligi (3-bo‘lim) reja bajarilishining asosiy to‘sig‘idir. Ikkinchidan, modellar yuklama chegarasini miqdoriy belgilashni talab qiladi; ochiq manbalarda hududlar bo‘yicha yuklama me’yorlari topilmadi. Uchinchidan, Qoraqalpog‘iston bo‘yicha 2022–2025-yillar uchun yagona ochiq statistik qator mavjud emas, shu sababli dinamika faqat 2021-yil va 2026-yil maqsadlari orqali baholandi. Xorijiy tajriba [8] tashrif tabiatni asrash bilan to‘qnashishi mumkinligini ko‘rsatgani uchun har bir modelga monitoring ko‘rsatkichlarini (tashrif soni, chang kunlari, tiklash maydoni) kiritish tavsiya etiladi.

Ilmiy yangilik quyidagilarda ifodalanadi: (1) “ekologik inqiroz hududi turizmi” tushunchasi uch belgi (resurs transformatsiyasi, tiklash funksiyasi, zaiflik) orqali aniqlashtirildi; (2) Qoraqalpog‘iston uchun rasmiy maqsadli ko‘rsatkichlar joylashtirish sig‘imi bilan solishtirilib, zarur o‘rinlar soni ssenariylar bo‘yicha hisoblandi; (3) turistik modellar yadro–koridor–tayanch tugun sxemasida tipologiyalandi. **Amaliy ahamiyati** - natijalardan hududiy turizm dasturlarini, marshrutlar sxemasini va monitoring tizimini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

6. AMALIY TAVSIYALAR VA MONITORING

Modellarni amalga oshirish uchun to‘rt yo‘nalishdagi ishlar zarur. **Birinchi,** tunash sig‘imini Nukus va Mo‘ynoqda jamlash, oilaviy mehmon uylari va xostellar sonini (reja bo‘yicha 92 va 48 [3]) sifat standartlari bilan ta’minlash. **Ikkinchi,** Ustyurt koridorida Alimov tavsiya etgan xizmat nuqtalari - avtoservis, ovqatlanish, motel, aloqa - va gidlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish [1]. **Uchinchi,** tiklash ishlarini turistik mahsulotga aylantirish: ko‘kalamzorlashtirishda volontyor ishtiroki [4]. **To‘rtinchi,** har bir model uchun monitoring ko‘rsatkichlari tizimi (7-jadval).

7-jadval. Modellar uchun tavsiya etiladigan monitoring ko‘rsatkichlari

Yo‘nalish	Ko‘rsatkich	Model
Yuklama	Zonalar bo‘yicha yillik tashrif soni; guruh o‘lchami	1, 2, 3
Ekologik holat	Chang va sho‘r ko‘tarilgan kunlar; qush va saygak soni	1, 2, 3
Tiklash	Turistlar ishtirokida ekilgan maydon (ga)	4
Iqtisodiy	Bir turistga o‘rtacha kecha; mahalliy aholi daromadi	5
Infratuzilma	O‘rinlar bandligi; gidlar soni	2, 5

Manba: muallif taklifi.

XULOSA

1. Ekologik inqiroz hududlarida turizm resurs transformatsiyasi, tiklash funksiyasi va yuqori zaiflik bilan tavsiflanadi; xorijiy “oxirgi imkoniyat turizmi” konsepsiyasi [8], MDH ning transchegaraviy tajribasi [1; 7] va mahalliy ekoturizm tadqiqotlari [1] bir-birini to‘ldiradi.

2. O‘zbekistonga kelgan turistlar 2025-yilda 11,7 mln ga yetib, 46,8 % o‘sdi, biroq oqimning 74 % i qo‘shni davlatlarga to‘g‘ri keladi [6]. Qoraqalpog‘iston uchun 2026-yil rejasi (996 ming ichki, 180 ming xorijiy) 2021-yilga nisbatan mos ravishda 3,5 va 7,2 baravar o‘sishni nazarda tutadi [3; 5].

3. Rejadagi o‘rinlar sig‘imi yiliga taxminan 910 ming o‘rin-kechani beradi, bu 1,18 mln turist uchun yetarli emas (0,77 kecha/turist); demak, oqimning bir qismi bir kunlik bo‘lishi yoki sig‘im oshirilishi shart.

4. Taklif etilgan besh model (Orol yadrosi, Ustyurt ekokoridori, Sudochye–Amudaryo deltasi, tiklanish turizmi, Nukus tayanch tuguni) yuklamani zaif yadrodan tayanch tugunga qaytaradi. Modellar konseptual xarakterga ega va ularni amaliyotda sinash uchun hududiy yuklama me'yorlari hamda 2022–2025-yillar uchun Qoraqalpog'iston bo'yicha statistik qator zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алимов А.К. Развитие экотуризма в Республике Каракалпакстан: проблемы, новые направления и перспективы // Бюллетень науки и практики. – 2016. – № 6. – С. 46–53.

2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Turizm to'g'risida. 18.07.2019-yil, ZRU-549-son. – Toshkent: lex.uz.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-sentabrdagi 545-son qarori (Qoraqalpog'iston Respublikasining turistik salohiyatini 2022–2026-yillarda rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida). URL: https://lex.uz/ru/docs/6212913

4. Foto: Shavkat Mirziyoyev Orol dengizining qurigan tubini borib ko'rdi // Kun.uz. – 24.02.2022. URL: https://kun.uz/news/2022/02/24/foto-shavkat-mirziyoyev-orol-dengizining-qurigan-tubini-borib-kordi

5. Республика Каракалпакстан: новые точки роста // Yuz.uz. URL: https://yuz.uz/ru/news/respublika-karakalpakstan-nove-tochki-rosta

6. Milliy statistika qo'mitasi. 2025-yilda O'zbekistonga 11,7 million nafar turist kelgan. URL: https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-zbekistonga-11-7-million-nafar-turist-kelgan-2

7. Micklin P. The Aral Sea Disaster // Annual Review of Earth and Planetary Sciences. – 2007. – Vol. 35. – P. 47–72.

8. Lemelin H., Dawson J., Stewart E.J. (eds.). Last Chance Tourism: Adapting Tourism Opportunities in a Changing World. – London: Routledge, 2012.